

DIALEKTICKÝ MATERIALIZMUS A DEJINY FILOZOFIE

T. I. OJZERMAN: Dialektický materializmus a dejiny filozofie [Dialektičeskij materializm i istorija filosofii, izd. „Mysl“, Moskva 1979], Bratislava 1981, 333 s.

S postupujúcim rozvojom jednotlivých disciplín marxisticko-leninskej filozofie, s prehľbovaním jej kategoriálneho a pojmového aparátu v záujme čo najpresnejšieho odrazu procesov a javov objektívnej reality, s formuláciou a riešením nových filozoficko-teoretických problémov, ako vyplývajú z požiadaviek praxe, stúpajú tiež nároky marxisticko-leninskej filozofie na poznanie dejín filozofie, na adekvátne zobrazenie procesu vzniku, formovania a rozvoja sa filozofického myslenia, ako aj na pochopenie podstaty toho revolučného prevratu v dejinách filozofie, ktorý znamenal vznik a rozvoj marxistickej filozofie.

Marxistické dejiny filozofie ako veda sú neoddeliteľne späté s dialektickým a historickým materializmom, v ktorom nachádzajú svoj teoretický a metodologický základ. Rozpracovávaní teoretických problémov marxistických dejín filozofie je venovaná aj najnovšia publikácia sovietskeho autora T. I. Ojzermana *Dialektický materializmus a dejiny filozofie*, ktorá vyšla v slovenskom preklade P. Majerského a L. Hohoša vo vydavateľstve Pravda.

Publikácia zahrňuje súbor dvojnásť štúdií, ktoré treba — podľa vyjadrenia samého autora — považovať za doplnenie jeho predchádzajúcich monografických prác *Hlavní filozofické směry* (Praha 1975) a *Problemy filozofie a filozofie dejín* (Bratislava 1976). Cieľom predkladanej práce je „na základe skúmania niektorých metodologických otázok a problematiky dialektického idealizmu v rámci našich možností odhaliť zásadný svetonázorový význam dialektikomaterialistickej teórie historicko-fi-

lozofického procesu“. [s. 8] Ako ďalej autor zdôrazňuje: „Všestranné rozpracovanie tejto úlohy je nanajvýš aktuálne a presahuje hranice špeciálnych výskumov z oblasti dejín filozofie.“ [s. 8]

Práca je tematicky rozdelená na dve hlavné časti: *Metodologické problémy dejín filozofie* (1. časť) a *Dialektický materializmus a dialektický idealizmus* (2. časť).

Význam rozpracovávania metodologických problémov dejín filozofie je nepochybný vzhľadom na rozvoj špeciálnej disciplíny marxisticko-leninskej filozofie — na rozvoj dejín filozofie ako vedy, predmetom skúmania ktorej je historický proces rozvoja filozofického myslenia. Bez adekvátneho rozpracovania metodologických problémov historicko-filozofického výskumu sú dejiny filozofie ako veda nemysliteľné. V štyroch štúdiách, zahrnutých do tejto časti publikácie, formuluje T. I. Ojzerman zásadné princípy vedeckého prístupu k filozofickým učeniam, tak k materialistickým ako aj k idealistickým.

Najprv sa pozastavuje pri niektorých predmarxistických prístupoch k dejinám filozofie. Za historicky prvú teóriu historicko-filozofického procesu označuje filozofický skepticizmus, zároveň však ukazuje na subjektivistický postoj skeptikov k filozofickým učeniam, redukujúci dejiny filozofie na prehľad učení jednotlivých filozofov, pričom skeptici sa pri filozofických sporoch usilovali zdržať sa filozofických súdov. Historicko-filozofická koncepcia skepticizmu sa podľa autora ukázala ako neopodstatnená, mimo ich pozornosti ostali zá-

važné otázky zákonitosti rozvoja filozofického myslenia.

Do kontrapozície s názormi skeptikov kladie autor Heglovu interpretáciu dejín filozofie, opierajúcu sa o princíp jednoty historického a logického. Pritom zdôrazňuje, že Hegel prvý nastolil úlohu vysvetliť historicko-filozofický vývoj ako proces rozvoja filozofického poznania a vystúpil proti absolutizácii vzájomnej protirečivosti filozofických učení, vyzdvihovanej skeptikmi.

Pri hodnotení predmarxistických filozofických učení T. I. Ojzerman plne uplatňuje marxistické kritériá ich analýzy a kritiky. Túto charakteristiku autorovej práce zdôrazňujeme preto, lebo je spoločným menovateľom všetkých predložených štúdií. Konkrétne pri hodnotení Hegla zároveň s ukázaním pozitívneho odhaľuje aj slabé stránky jeho chápania historicko-filozofického procesu: predovšetkým falošnú predstavu samovývoja filozofie, ako vyplýva z Heglovej idealistickej pozície. Súčasne autor formuluje zásadné myšlienky marxistického chápania historicko-filozofického procesu, prekonávajúce jednostrannosť Heglovej idealistickej interpretácie.

Významným z hľadiska historicko-filozofického bádania sa nám vidí Ojzermanovo akcentovanie potreby aplikácie kategórie „vývoj“ na historicko-filozofický proces. Autor pritom upozorňuje, že nemôže ísť o bezprostrednú aplikáciu všeobecnej teórie vývoja, ktorá tvorí obsah materialistickej dialektiky, na špeciálnu oblasť poznania, akou sú aj dejiny filozofie. „Takisto tu (t. j. v dejinách filozofie — D. S.) ako aj v biológii, geológii atď. sa musí vypracovať špeciálna teória vývoja na základe dialektickomaterialistického vysvetľovania špecifickosti daného predmetu bádania.“ (s. 36—37) Pretože predmetom dejín filozofie ako vedy je podľa Oj-

zermana vývoj filozofie; túto definíciu prijímajú marxisti, zatiaľ čo odporcovia marxizmu tvrdia, že filozofia má dejiny, ale nie vývoj. (s. 42)

Autor zdôrazňuje, že hlavným smerom historicko-filozofického bádania je analýza boja materializmu a idealizmu. Za prvoradú úlohu marxisticko-leninskkej historicko-filozofickej vedy považuje „skúmanie historických foriem materializmu, historických foriem dialektiky, takisto ako skúmanie kategórií, v ktorých sa adekvátne prejavuje materializmus i dialektika...“ (s. 48)

V nasledujúcej štúdii autor kritizuje subjektivismus najnovšej pluralistickej koncepcie historicko-filozofického procesu a jej odmietanie jednoty historicko-filozofického vývoja a možností vedeckej filozofie. Proti postulátu idealistického princípu nezávislosti filozofie od všetkého nefilozofického stavia marxistický princíp objektívnej sociálno-historickej podmienenosti filozofických učení. Kladie tiež závažnú otázku kritéria objektívnej pravdy vo filozofickom poznaní a v tejto súvislosti vyzdvihuje princíp straníckosti, ktorý nachádza svoje vyjadrenie v nevyhnutnej diferenciacii a polarizácii základných filozofických smerov.

V štúdii *Dialektickomaterialistické chápanie filozofického systému* nastoľuje Ojzerman z hľadiska marxistickej metodológie dejín filozofie závažnú otázku: Aké je marxistické chápanie filozofie ako systému? Čo znamená marxistická negácia tradičných filozofických systémov? Pri odpovedi na nastolené otázky využíva analýzu filozofických systémov minulosti na to, aby ukázal marxistickú filozofiu ako filozofický systém nového typu, dialektickomaterialistický filozofický systém. Tie pasáže knihy, v ktorých autor analyzuje uvedený problém, považujeme za pozoruhodné a podnetné nielen vzhľadom na metodológiu his-

toricko-filozofického bádania, ale aj na samu teóriu systémov.

Prvú časť publikácie uzatvára štúdia Filozofia a každodenné vedomie. Tematizácia tohto problému je pomerne vzácna tak v sovietskej filozofickej literatúre, ako aj u nás a Ojzermanova analýza by sa mohla stať významným inšpiračným zdrojom adekvátneho filozofického rozpracovania danej témy v marxistickej filozofii.

Druhá časť publikácie *Dialektický materializmus a dialektický idealizmus* prináša konkretizáciu princípov marxistickej metodológie dejín filozofie na historicko-filozofickom materiáli (Kant, Fichte, Hegel). V tejto súvislosti autor objasňuje svoj cieľ takto: „Marxistický postoj k vývoju predmarxistickej filozofie predpokladá zamerať sa najprv na nemeckú klasickú filozofiu, ktorá je jedným z teoretických zdrojov marxizmu. Naším úsilím v tejto súvislosti je vymedziť mnohé vážne a ešte nedostatočne preskúmané problémy historického procesu utvárania a vývoja dialektického idealizmu.“ [s. 7]

Pokiaľ ide o Kanta, sústreďuje sa Ojzerman vo svojej analýze predovšetkým na Kantovu kritiku racionalizmu a empirizmu 17.—18. stor. Ukazuje, v čom videl nemecký filozof slabé miesta týchto smerov a ako ich (do istej miery) prekonal. Druhý problém, ktorý ho v súvislosti santom zaujíma, je učenie o „veciach osebe“ a noumenonoch. Tieto pojmy považuje autor za centrálné v gnozeológii Kanta. Zároveň však odhaľuje ich protirečivosť (ako dôsledok Kantovho úsilia zmieriť materializmus s idealizmom) a ukazuje na rozličné interpretácie Kantovej filozofie, ktoré táto nejednoznačnosť pojmov umožňuje.

V ďalšej štúdii skúma autor dialektický idealizmus Fichteho, ktorý „ako prvý v dejinách filozofie vedome rozpracúva dialektiku ako metó-

du skúmania, teóriu vývoja, systém kategórií vedeckého poznania, filozofickú vedu“. (s. 172) Sústreďuje sa na odhalenie sociálnych koreňov Fichteho dialektiky a jej idealistického charakteru. Ďalej prechádza k analýze pojmu absolútneho Ja, ktorý považuje za najťažší a najmenej jasný vo Fichteho systéme.

Čitateľ sa možno pozastaví nad tým, že z pregnantnej analýzy dialektického idealizmu nemeckej klasickej filozofie vypadol jeden z jej hlavných reprezentantov — Schelling, ktorému je venovaných len niekoľko kusých poznámok. Možno to vysvetliť tým, že publikácia je súborom štúdií, ktoré pôvodne existovali samostatne a až dodatočne boli skĺbené v jeden celok. Myslíme si, že doplnenie práce o analýzu Schellinga, ktorý predstavuje neodmysliteľný spojovník medzi Fichteho a Heglovou koncepciou dialektiky, by prispelo k dotvoreniu komplexného obrazu o nemeckej klasickej filozofii ako o jednom z teoretických zdrojov marxizmu.

Po analýze dialektického idealizmu Fichteho nasledujú štyri štúdie o filozofickom učení Hegla. V prvej z nich autor ukazuje Hegla ako zavŕšiteľa nemeckého dialektického idealizmu a vzostupnej línie buržoázneho spoločenského vedomia. Cez analýzu kategórie „um“ odhaľuje racionálny zmysel Heglovho nastolenia problému dialektickej logiky a uvádza tiež na správnu mieru otázku heglovskej formálnej logiky, ktorá bola — ako upozorňuje autor — nesprávne interpretovaná aj zo strany niektorých marxistických filozofov.

V nasledujúcej štúdii sa zaoberá sociálnym zmyslom Heglovej filozofie.

V ďalších dvoch štúdiách podrobne autor kriticky konfrontácii s dialektickým materializmom Heglovu koncepciu univerzálnosti praxe a tiež jeho koncepciu jednoty dialektiky, lo-

giky a teórie poznania. Nezabúda pritom vyzdvihnúť hodnotné tézy a závery v Heglovom chápaní praxe, ako aj význam Leninovej analýzy Heglovej filozofie a jeho vyzdvihnutia princípu jednoty dialektiky, logiky a teórie poznania, ktorý sa v materialistickej podobe stal súčasťou marxistickej filozofie.

Predložený súbor štúdií T. I. Ojzermana predstavuje podľa nášho názoru príspevok zásadného významu

jednak do rozvinutej diskusie o metodologických otázkach marxistických dejín filozofie, jednak z hľadiska objasnenia niektorých závažných problémov dialektického idealizmu. Práca je napísaná na vysokej odbornej a teoretickej úrovni. Kultivovaný a vecný preklad tvorí zodpovedajúci rámec tejto hodnotnej a podnetnej publikácie.

Dagmar Smreková

NOVÝ DUCH VEDY

G. BACHELARD: Nový duch vedy, Bratislava 1981, 164 s.

Gaston Bachelard [1884—1962], francúzsky filozof a fyzik, patril medzi tých, ktorí ako prví zaregistrovali významný prerod fyziky po vytvorení teórie relativity a kvantovej mechaniky a zároveň dokázali tieto vedecké revolúcie trieťvo posúdiť. V situácii, v ktorej sa množstvo filozofov a vedcov oddávalo gnozeologickému pesimizmu, Bachelard objavil nové možnosti vedy a jej nového ducha. Naši čitatelia poznajú však zatiaľ Bachelarda skôr ako filozofa snivej imaginácie, autora kníh: *Psychoanalýza ohňa* (Bratislava 1970) a *Plamen sviece* (Praha 1970), v ktorých prezentoval skôr fyziku a chémiu snenia a nie úvahy o modernej vede. Je zjavné, že Bachelard sa vo svojich dielach zaoberal širokým spektrom filozofických otázok od estetiky až po metodológiu. Z toho však nevyplyva, že by jeho dielo bolo konglomerátom nesúrodých, bizarných filozofických myšlienok. Práve naopak, v osobe Bachelarda je exaktné vedecké myslenie úzko späté s poetickým videním sveta a možno povedať, že ide o veľmi vydarenú syntézu. Tak ako Bachelard — básnik ukazuje, že poetické metafory majú svoj imanentný poriadok,

tak i Bachelard — epistemológ ukazuje, že vedecké myslenie nie je možné bez metafor, ktoré „...treba hľadať v hĺbke silových polí vytvorených vo fantázii novými asociáciami obrazov, ktorých sila je mierou šťastia vedca, čo ich dokázal zostaviť“. (s. 161) Bachelard ukázal, že i zdanlivo nenápadné úvahy môžu stimulovať vedecký vývoj. Nové vedecké teórie vznikajú i vďaka analýze jednoduchých pojmov. Bachelard správne konštatuje, že „Teória relativity zaútočila na bežné chápanie súčasnosti, podobne ako Lobačevského geometria zaútočila na bežné chápanie rovnobežnosti.“ (s. 61)

Bachelard pristupuje k vedeckým teóriám nepredpojaté, snaží sa v nich objaviť filozofiu, ktorá im je vlastná, ktorá je zároveň duchom vedy. Prítom Bachelard upozorňuje, že veda sa opiera o filozofiu, avšak nielen o jednu, ale o dve filozofie, a to racionalizmus a realizmus. Bachelard rozvíja dialektiku racionálneho a reálneho. V histórii filozofie možno nájsť analógiu v spore apriorizmu a empirizmu. Apriorizmus spätý s racionalizmom mal tendenciu predpisovať prírode zákony a poriadok, čo odmietal empirizmus,